

Hedda Gabler Burada: Bir Sahneleme Okuması İçin Kavramlar Üstüne İlk Çalışma

Mehmet Birkiye¹

Hedda Gabler Burada adlı yazı, Mehmet Birkiye'nin *Bir Sahneleme Okuması İçin Kavramlar Üstüne İlk Çalışma* alt başlığı ile kaleme alınmıştır. Tiyatroda yönetmenlik, belli düşünceler ışığında şekillenen rejî fikri ile hayat bulur. Bu bağlamda aşağıdaki yazı, bir tiyatro yönetmeninin oyun metniyle kurduğu ilişkinin kavramlar üzerinden nasıl bir biçimde ele alınabileceğinin ve rejî fikrinin oluşumundaki süreçlere etkisinin bir örneği olarak, tiyatro yönetmenliğinin düşünsel art alanına bir bakış sağlamaktadır. Yazının sonunda Henrik İbsen tarafından kaleme alınan Hedda Gabler adlı oyunun özeti de ek olarak bulunmaktadır.²

Her ne kadar bazı tiyatro tarihçileri tiyatrodaki gerçekliği Henrik İbsen'le başlatsa da, modernizme çok yakın bir yazar olarak düşünmek için hiçbir neden yoktur diye düşünülebilir. Özellikle Hedda Gabler modernizmin tüm tedirgin edici belirsizliğini, bulanıklığını ve kavranamaz ilkelliğini taşır.

Her büyük oyun bir boşluk etrafında yapılır. Ya da yapılanmak zorundadır, eğer zamana dayanmak istiyorsa. Bu boşluğa yapacağınız atf ya da bu boşluğun ne olduğuna dair ima ettiğiniz şey o oyunun yorumu diye adlandırılabilir. Üstelik bir oyunu evrenselliğe taşıyan "şey" o boşluktur. Çünkü her kültür ve yaşama biçimi o boşluk için farklı imalarda bulunabilir. Bu orada var olduğunu varsaydığımız ama simgesel alana taşıyamadığımız gerçeğin yarattığı boşluk imgesi diye de tanımlanabilir.

Hedda Gabler, tanımlanması zor bir çekirdek/ boşluk etrafında şekillenir. (nerdeyse tüm modernist oyunlar gibi) Bizim cevaplamamız gereken temel soru Türkiye'de bu boşluğa, kabul

edilebilir bir atıfta nasıl bulunacağımızdır. Bir başka deyişle Hedda Gabler'de bulunduğunu iddia ettiğimiz o boşluğu bizim için anlamlı hangi gerçeklikle doldurduğumuzu "ima" edeceğiz?

Bir Hedda Gabler sahnelemesinde bu temel sorunun cevabı, iki başka sorunun cevabına organik olarak bağlıdır.

Birincisi; Hedda Gabler'in tüm oyunu kapsayan eylemlerinin rasyonel ya da irrasyonel ama sahnelenebilir bir hedefi var mıdır?

İkincisi; Hedda Gabler'in küçük burjuvalara belki de toplumun tümüne karşı duyduğu derin "tiksintinin" bir başka deyişle nevrozun Türkiye'de dramatik bir karşılığı bulunabilir mi?

Birinci sorunun cevabı iki eleştiriden birini sahnelenebilir bir aksiyon dizgesine çevirmeyi sağlamakla mümkün olabilir. Ya Hedda Gabler'in eylemleri erkek egemen toplumun sınırlarını çizdiği, kadın fenomeninin bu sosyal şartlar

¹ Prof. Mehmet Birkiye, İstanbul Aydın Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Drama ve Oyunculuk Bölümü Öğretim Üyesi, mbirkiye@aydin.edu.tr

² Aydın Sanat Yayın Kurulu adına, Yrd. Doç. Dr. M. Melih Korukçu.

çerçevesinde kaçınılmaz sonucudur. Erkek egemen toplum kadını bedenine hapsedmiştir. "Bir kere olsun başkalarının hayatına egemen olmak istiyorum"(Hedda Gabler, II. Perde) Ya da daha ilkel, daha derinde, kontrol edilemez, anlaşılmasız bir yaratığın, bir antik tanrıçanın, hikmetinden sual olmaz, biz ölümlüler için anlaşılmayan, anlaşılması gerekmeyen, sadece boyun eğilmesi gereken bir dizi eylemdir. Antik Yunan Tek Tanrı kavramına kadar, bu ilgisizliğin ve anlaşılmasızlığın izi sürülebilir.

Bu ikilemi pratik bir örnekle söylersek Hedda Gabler Norveç başbakanı olsaydı yine de böyle mi davranırdı? Yoksa mesele başbakan olamamasından mı kaynaklanıyor?

Bundan sonra belki de şu soruyu sormak anlamlı olabilir: Hedda Gabler 'in eylemlerinin ikili eleştirisi üzerinden bir adım daha atarak, ikili bir metafor dizgesi oluşturulabilir mi?

Şöyle ki; Bu ikili çözüm Lilith ve Havva ikilemi olarak algılanabilir mi? Acaba sorumluyu şöyle mi düzeltmeliyiz? Hedda Gabler; modernitenin taşıyıcı sınıfı küçük burjuvanın baygın özgürlük söylemine, ahlak anlayışına, çiftleşme ritüellerine velhasıl tüm kültürüne dayanamayıp sahnedeki çekilmekte olan Lilith'in bir metaforu, dramatik bir anlatımı mıdır?

Yoksa hakkı yenen Havva'nın erkek egemen toplumunun adaletsizliğine kendini yok ederek başkaldıran bir feminist midir? Bir Emily Davidson³

Kanımcı bu topraklarda her iki değerlendirmenin de karşılığı vardır, hem söylencelerde hem de tarihsel süreçte. Lilith'in (İhtar/Medea/Theodore/ Kösem Sultan) soyundan gelenlerle, Havva'nın soyundan gelenlerin (Antigone, Merem/Hz. Ayşe) çatışma alanıdır.

³Emily Davidson 1872-1913 İngiliz feminist aktivist

Resim 1: Hedda Gabler

Ne yazık ki bu çatışma artık bu topraklarda antitezini yok etmektedir. Tarihin sonu!

Havva ve soyundan gelenler Lilith'in söylesini derinlere doğru itmekteler. İhtar bir fahişeye, Medea delibozuk kıskanç bir kadına, Theodore iktidar delisi bir kaltağa indirgenmiştir. Havva ve soyundan gelenler giderek erkek egemen toplumun – bilincinde olmasalar bile denetimine girmektedirler. Herkes Antigone olmak peşindedir. Tanrı babanın adaleti için kendini yok eden küçük Antigone.

Kadının bir erkek için en karanlık, en ürkütücü gerçekliğinin simgesel alanda temsili olan Lilith, bu alanı terk ettikçe, kadının hakları (bu kavram bile ne kadar tartışmalıdır) erkek egemen top-

lum tarafından sınırları belirlenen bir alışverişe dönmüştür. Kadının kazandığı özgürlük, adalet, eşitlik vs. iyi bir Havva olduğu sürece verilmektedir. Havva'nın özündeki, cinsel birleşmenin iyi huylu ortağı (good coupling partner) bu topraklarda tüm cephelerde kazanmaktadır. Oysa Hedda Gabler birleşme değil ayrılık üzerinedir. Hedda Gabler'in evliliği çocuk yapma seçeneğini içermez. Hedda Gabler'in evliliğinin cinselliği içerdiği de söylenemez. En azında cinselliği böyle kavrayan bir küçük burjuva toplumunda cinsellik olsa olsa aşağılanmadır Hedda Gabler için. Hedda Gabler'in vücudunda Tesman'ın ellerinin dolaşmasını bile insan gözünün önüne zor getiriyor. Oysa Hedda Gabler'in Thea'ya karşı tuhaf, karanlık bir tutkusu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak burada ima edilen kesinlikle bir cinsel tercih saptaması değil, Hedda Gabler'in ortak ahlakın dışına doğru kazanmak istediği ivmenin belirtilmesidir. Lilith de birleşme değil üreme üstünedir. (Bazı kadim Yahudi söylence-lerinde Lilith'in 100 çocuğu vardır, hepsi de iblislerden.) Sanki Lilith kâinatı yaratan tanrı gibi, insanoğlunu iblislerden tekrar yaratmaktadır. Tam bu noktada erkek egemen toplumun inhisarına aldığı güç iktidar değildir. Erkek egemen toplum tanrı imgesini kendi imgesi ile değiştirmiştir. Tanrı sözü artık erkek bedeninin göstere-nidir. Kadına kadim yerini geri vereceğini iddia eden modernite gerçekte ikiyüzlü biçimde bu hırslılığı onamıştır. Tanrılara boy ölçüşen kadın, – Adem asla boy ölçüşmez ancak hata yapar ve bedelini öder- ilerlemenin bir enstrümanı seviyesine indirgemıştır. Kadim zamanların avcısı Adem'den imkansız isteyen (bu metaforun ne yazık ki içi boşalmıştır ama kullanmak zorunda kaldım) Lilith; imkansız gerçekleştirme gücü bir hayalden ibaret olan Adem tarafından Havva'ya dönüşmeye zorlanmıştır. Çünkü ancak Havva bu iğreti kurguyu temel bir gerçeklik bir "idea" olarak kabul edebilir.

Hedda Gabler'in gördüğü yarılma budur. Bu yarılmaya şahadet etmenin yarattığı nevroz derin bir tiksinti olarak kendini ifade eder.

Ve işte tam bu nedenle Lovborg'un kitabını yakar. Kitap gelecek nesillere bir kurtuluş vaat etmektedir. Thea'nın çocuğu- kitap- gelecek nesillerin Mesih'idir. Hedda Gabler'in tiksindiği işte insanlığın bu zavallı kurtuluş umududur. İsa Mesih'in yeryüzüne gelmesine asla bir daha izin vermeyecektir.

Biz o boşlukta göz ucu ile durduğunu gördüğümüz ama anlamlandıramadığımız gerçeklik için Lilith ve onun soyundan gelenlerin imgesinin duruşunu ima edebiliriz. Ki o zaman Hedda Gabler'in eylem dizgesinin -ister rasyonel istersek de irrasyonel kabul edelim - sonuçta anlamlandırabileceğimiz bir dramatik hedefi, sisler içinden de olsa, var olabilir. Zaten bu belirsizlik İbsen'in var olmasını istediği belirsizliktir.

Lilith'in temsil ettiği her şeyin var olduğunu bildiğimizi ama görmezden geldiğimizi ve hep görmezden geleceğimizi sezen Hedda Gabler için biz; kefaret derdinde ne bulursa dua eden, yarattığı pislikle yüzleşemediği için pisliğini altına süpüreceği inançlar, yaşam biçimleri, insan tanımları, reel politikalar, ekonomik sistemler icat eden, pis bir mutluluğa kendini inandırmak için durmadan kıpırdayan bir leşin üstündeki kurtçuklardan başka bir şey olmayan küçük burjuvalar değil miyiz? (Burada Elias Kanetti'nin Evlenme adlı oyununda ki hasta karısını vizi-te ücreti ödemek için, giderek daha yüksek sesle dua okuyarak tedavi etmeye çalışan cimri kocayı hatırlamamak mümkün değil.)

Böyle bir bakış ifadesini kaçınılmaz olarak derin bir tiksintide bulacaktır. Bu tiksintinin simgesel alana taşınmasının zorluğu nevrozu da bera-

⁴Simgesel alanda ifade edemediğimiz her şeyin nevroza dönüşme ihtimali olduğuna dair önerme Freud/Lacan

berinde getirecektir.⁴ Bütün kadim tanrılar gibi Lilith de kaçınılmaz olarak nevroiktir. Bizim icat ettiğimiz yaşama uymaları düşünülemez. Bu bağlamda Hedda Gabler'in tiksintisinin nesnesi; küçük burjuvanın modern ve şimdi ise post-modern umutsuz kurtulma gayreti ve göz ucuyla orada olduğunu sezdiği küçük burjuva yaşam biçimidir.

Hedda Gabler başını çevirme cesaretine sahiptir. Ya da bir kere dönüp baktığı için artık gözlerini alamaz. Lut'un karısı da dönüp arkasına bakar ve cezalandırılır. Neden kadınların görmesine izin vermeyiz. Görmek erkek egemen toplumun tekelinde mi? Hedda Gabler artık görmektedir. Hem de her şeyi üstelik Tesman'la evlenerek yaptığı trajik hatayı da. Kendini affetmesi mümkün değildir, tiksindiği kadınlar gibi oda korkmuş ve evliliğe sığınmaya kalkmıştır. Lovborg'un bir örnek teşkil edeceğini öngörmüş ama öngörüsünün ne kadar zavalıca olduğunu bütün dehşeti ile görmüştür. Tüm eylem dizgesi ve tiksintisi gördüğü görebildiği içindir. Hedda Gabler sonuçta "Tiyatro" sözcüğünün anlamını cisimleştirmiştir. Görmek!

Lilith'in doğumuna tanıklık ettiğimiz dünyanın merkezi Mezopotamya artık hiçbir şeyi üretemeyecek bir kaosa sürüklenmiştir. Ama Lilith'in ölümüne ve tiksintisine; bu toprakların yükselen yıldızı olduğunu iddia eden, gelenek-modernite ve post-modernitenin iç içe ve birlikte var olduğu İstanbul'dan tanıklık edebilir miyiz? Belki de Batı dünyasının hiçbir şehrinde olmadığı kadar. Hedda Gabler ve İbsen bize bu fırsatı verebilir. Hedda Gabler İstanbul'u bizim görmeyi ret ettiğimiz biçimiyle görebilir.

Hedda Gabler'in İstanbul'da gördüğü şeyler listesi:

-Kahve falı bakmakla, Marks okumanın yaşamdaki seçeneklerden sadece biri olduğunu,

-Kadın özgürlüğünün "kibar erkek" ten geçtiğini,
-Feminist, türbanlı, seküler bütün kadınların evlilik haberi duyduklarında sevinçten ağzı kulaklarına vardığını,
-%80'i esmer olan bir ülkede tüm reklam flimi karakterlerinin %90'nının sarışın ve beyaz tenli olduğunu,
-Erkeğin sahip olma güdüsü, kadının ait olma güdüsüyle doğduğunu,
-Bahar kokularına ter kokularının karıştığını,⁵
-Gün boyunca 15 milyon insanın bir leşin üstündeki kurtlar gibi büyük bir gayretle kıpır kıpır kırmıldadığını,
-Penceresini açamadığı bir gökdelende yaşamayı hevesle seçenleri,
-Çöp ve gecekonduların içinden yükselen gökdelen dairelerinin metropol manzaralı diye sattığını,
-Bütün müezzinlerin çoğunun detone olduğunu,
-İstanbul'un kuşları güvercinlerin gökdelenlere çarpıp öldüğünü,
-Gündüz kuşu olan İstanbul martılarının çığlıklar atarak gökdelenlerin etrafında dönen gece kuşlarına dönüştüğünü,
-Endişenin bireysel konumunu terk edip kitlesel bir salgına döndüğünü,
-Her türlü "Big Brother" afişinin ortalığı sardığını,
-Nasıl bir araya geldikleri anlaşılamayan kitlelerin caddelerde yine anlaşılamayan hedeflere doğru yürüdüğünü,
-Kadın ve erkeğin hiç büyümediğini her yaşta her daim ergen kavgalarını sürdürdüklerini,
-Ananın kutsal sayıldığı ama her küfrün anayla cinsel ilişki isteğini içerdiğini,
-Post-modernitenin Diyonos'u şehre indirdik iddiasının kısmen doğru olduğunu çünkü Diyonos'un AVM'lere geldiğini,
-Ve bu listenin sonsuza kadar uzayacağını...

Ek-1

Hedda Gabler oyun özeti⁶

⁵Orhan Veli İstanbul'u Dinliyorum dan serbest alıntı

⁶Özet'i kaleme alan: Yrd. Doç. Dr. M. Melih Korukçu

Hedda Gabler ve yeni evlendiği eşi George Tesman, 6 aylık balayından sonra yeni evlerine dönerler. Saygıdeğer bir generalin kızı olan Hedda, Tesman ile sadece toplumun öngördüğü evlenme yaşına geldiği için evlenmeye tenezzül etmiştir.

Tesman'ın halası Julia onları karşılamak için eve gelir. Hedda, kendinden yaşça büyük olan bu hanıma oldukça kaba davranır, Julia da bir an evvel evden gider. Halanın gidişinin ardından eve Bayan Elvsted gelir. Bu hanımın amacı Tesmanlara, George'un akademik alandaki rakibi Eliert Lövborg'un alkol bağımlılığından kurtulmak için geçirdiği iki seneden sonra kasabaya geri döndüğünü haber vermektir. Bayan Elvsted, Hedda ile olan konuşmaları esnasında kendi kocasını artık sevmediğinin, Lövborg'a gönülden bağlı olduğunun ve onun şehre gelişinin tekrar alkole başlama ihtimali doğurduğuna dair duyduğu endişenin sinyallerini verir. Bayan Elvsted gidince, eve Hakim Barack gelir. Tesmanlara, Lövborg'un yeni kitabının çok beğenildiğini, hatta Tesman'ın beklediği profesörlük kadrosu için Lövborg'la da görüşeceklerini söyler. Özel konuşmaları esnasında Hedda, Hakim Barack'a silik geçeceğine inandığı evliliği süresince kendisine eşlik edebileceğini umduğunu belirtir.

Tesman, Barack'ın düzenlediği partiye gidecektir. Az sonra Eliert Lövborg gelir. Konuşmaları esnasında Lövborg ile Hedda'nın bir zamanlar yakın olduklarını ancak bir nedenden uzaklaştıklarını anlatır. Şimdi Lövborg Hedda ile yeniden bir arkadaşlık kurmayı umar. Bayan Elvsted geldiğinde, Hedda daha önce her iki taraftan da öğrendiği bilgileri Lövborg ve Bayan Elvsted'e iletir. Bayan Elvsted'in Lövborg'un tekrar içmeye başlamasından korktuğunu da söylemeyi ihmal etmez. Bunun üzerine Lövborg, Barack'ın

partisine katılmaya karar verir. Partiye giderken yanında, Tesman'a okumak üzere yeni kitabının el yazmasını da götürür.

Hedda ve Bayan Elsted bütün gece Tesman ve Lövborg'un dönmelerini bekler. Ancak sabaha karşı tek dönen Tesman olur. Yanında Lövborg'un bir önceki gece sarhoşken yere düşürdüğü el yazmasını da getirmiştir. Tesman kitabı Hedda'ya bırakır ve ölüm döşeğindeki akrabasını ziyarete gider. O esnada gelen Barack, Lövborg'un kitabını çaldıklarını öne sürerek bir grup kadına saldırdığını iletir.

Kısa bir süre sonra Lövborg gelir ve el yazmasını kaybetmediğini ama binlerce parçaya böldüğünü söyler. Bayan Elvsted, Lövborg'un kendine zarar verdiğine kızarak gider. Lövborg gitmeden evvel Hedda'ya kitabı kaybettiğini itiraf eder. Hedda kitabın kendisinde olduğuna dair hiç bir şey söylemez, hatta Lövborg'a babasının tabancalarından birini verir ve onu neredeyse intihara teşvik eder. Lövborg gittikten sonra, Hedda kitabı yakar.

Bayan Elvsted gelir ve Tesmanlara, Lövborg'un hastanede olabileceği haberini verir. Barack geldiğinde Lövborg'un göğsünden vurulduğu ve ölmek üzere olduğu haberini verir. Bayan Elvsted kitabın karalama notlarının kendisinde olduğunu söyler ve George Tesman'la beraber onları düzenleme işine girerler. Barack, Hedda'ya gizlice Lövborg'un kendini vurmadığını, başkasının kendisini yaraladığını söyler. Barack, Lövborg'un üzerinden çıkan tabancanın Hedda'ya ait olduğunu bildiğini söyler ve üstü kapalı bir şekilde Hedda'ya kendi istediklerini yaptıracağını belirtir. Barack'ın kontrolü altına giremeyeceğini farkederek Hedda, yan odaya geçer ve kendini vurur.